

KOZÉKI BÉLA

*MTA Pszichológiai Intézete, Budapest*

NOEL J. ENTWISTLE

*University of Edinburgh*

## **TANULÁSI MOTIVÁCIÓK ÉS ORIENTÁCIÓK VIZSGÁLATA MAGYAR ÉS SKÓT ISKOLÁSKORÚAK KÖRÉBEN**

A tanulás és a motiváció a pszichológiában is szoros kapcsolatban levő fogalmak, az iskolai tevékenységgel kapcsolatban pedig közismert tény, hogy a tanulás és motiváció kapcsolata az eredményesség kulcskérdése. Sajnos a pedagógiai kérdésfeltevés ritkán megy túl azon, hogy milyen módon is lehetne fokozni a tanulók motivációját, s hogyan is lehet eredményesen tanulni. Holott elméleti és gyakorlati eredmények egyaránt alátámasztják azt a feltevésünket, hogy a különböző személységű gyermekek különböző utakon valósíthatják meg ugyanazt a nevelési célt. Ezeket az utakat véleményünk szerint két szempontból kell megérteni és leírni. Egyfelől motivációs szempontból hogyan, milyen domináns motívumok alapján, másfelől tanulási szempontból hogyan, milyen stílus alapján igyekszik a tanuló a tudást elsajátítani. Feltételezzük, hogy mindkettő mögött egy, az illetőre jellemző, viszonylag állandó dinamikus struktúrát találunk.

### *A probléma*

Az itt bemutatott munkánk tárgya egy magyar–skót összehasonlító vizsgálat, amely két kutatás integrációjából jött létre. Ezek eleinte egymástól teljesen függetlenül folytak, s eltérő kultúrákban teljesen összhangban levő eredményeket hoztak létre.

Az egyik kutatás motivációs szempontú volt. A magyar szerző kidolgozott egy iskolai motivációs modellt, melyben egyenlő hangsúlyt kaptak az affektív, kognitív és morális motívumok. Eszerint a tanulók iskolai teljesítményét és viselkedését alapvetően meghatározzák a szülőkkel, nevelőkkel és társakkal való interakcióikban alakuló és kifejeződő affektív-szociális motívumaik; a tevékenység során az önálló keresést, a kompetenciaszerzést és az érdeklődés követését átfogó kognitív motívumcsoportjuk; valamint a lelkiismeret alapján való önértékelésből, a követelményteljesítésre való igyekezetből és a felelősségvállalásból összetevődő morális motívumaik. A modell ennek alapján három alapvető eredményes motivációs típust ír le. Az első a dependens előíráskövető: a tanár kedvéért és kedvére igyekszik dolgozni, pontos előírásokat várva tőle, azt, hogy a tanár strukturálja az anyagot és az elsajátítás módját; a kudarctól fél, sikertelenségével nem akar csalódást okozni; fő motívumai az affektív melegség és az követelményteljesítés morális késztetése. A második az önálló érdeklődéskövető: érdeklődése tárgyát, s az érdekességet keresi, igyekszik vezető szerepre szert tenni; fő

motívuma a kognitív érdeklődés, s a népszerűség kedvelése miatt az affiliáció az affektív-szociális motívumok közül. A harmadik az eredményességre koncentráló felelősségvállaló: elsősorban az eredmény eléréséért érzett saját felelősség hajtja, kitartó, a tudás megszerzése érdekli, nem az, hogy érdekes-e a hozzá vezető út; fő motívuma a morális felelősségérzet és a kognitív kompetencia-motívum.

Az edinburghi szerző a kérdéskört a tanulás felől közelítette meg, ő egy tanulási orientációs modellt dolgozott ki. Ennek számos összetevője közül legfontosabbak a felszíni vagy reprodukáló, a mélyreható és a stratégiai tanulás-megközelítés. Közülük az elsőhöz tartozik a részenként haladó, ún. szerialista tanulási stílus és a kudarcfélelem, a másodikhoz az egészbenlátó holista stílus és az intrinszc érdeklődés, míg a harmadikhoz a lelkiismeretes, kitartó stílus és a siker-orientáció. Ezekből három orientációs típus bontakozott ki. Az első a reprodukáló: az ide tartozó tanulók szeretik, ha a tanár világos struktúrában tényeket közöl, amelyeket mechanikus tanulás útján reprodukálhatnak. A második az értelmet kereső, racionális típus; a dolgok mélyére akar hatolni, érdeklődését követve a strukturálatlan, izgalmas ismeretátadást, mindennek kritikus körüljárását kedveli, az újat saját régebbi tapasztalataihoz kötve. A harmadik a szervezett orientációs típus, aki teljesítményre törekszik, szereti a lelkiismeretes kitartó munkát, s az olyan stratégiát, mely az adott esetben a legjobb eredmény elérését biztosítja.

Mind az összetevők, mind a fő típusok tekintetében feltűnően egybevágó eredmények születtek (amit, természetesen további tudományos vizsgálódásnak kell alávetni), s az addigiak azt sugallták, hogy a két megközelítés jól kiegészítheti egymást. Ezért közös kutatás megszervezését határoztuk el. A két szerző nemrég egy-egy monográfiában fejtette ki koncepcióját KOZÉKI, 1980, illetve ENTWISTLE, 1981), valamint a közös vizsgálatok első fázisairól, (KOZÉKI, ENTWISTLE, 1983; KOZÉKI, ENTWISTLE, 1984; ENTWISTLE, KOZÉKI, 1985), illetve a kutatásnak a tudományág vizsgálódásaival való kapcsolatáról is beszámoltak (ENTWISTLE, 1984, illetve KOZÉKI, 1984). Ebben az írásban a jelen vizsgálati fázisra koncentrálunk.

Ennek fő kérdései arra irányultak, hogy milyen összefüggéseket találunk a motívumok és motivációs stílusok, valamint az orientációk és tanulási stílusok területén, milyen azonosságok és különbségek mutatkoznak meg a két különböző kultúrához és iskolarendszerhez tartozó minta azonos és különböző nemű csoportjaiban, s ebből milyen következtetéseket vonhatunk le a személyiségfejlesztéssel kapcsolatban.

### *A módszer*

A vizsgálathoz egy 120 tételes kérdőívet készítettünk, mely kétszer tíz alskálára osztott, az első rész a Kozéki-féle motivációs, a második az Entwistle-féle orientációs tényezőkből tartalmazott kilenc–kilencet, amit az első részben a felnőttek nem motiváló jellegű pressziójának érzését, a második részben az iskola iránti közönyt, s a csak kényszerből való részvételt tartalmazó alskála egészítette ki. A tételeket ötfokú skálán kellett a tanulóknak megítélniük, a teljes elfogadástól a teljes elutasításig. Ezenkívül adatokat gyűjtöttünk a tanulók iskolai munkájával, érdeklődésével, eredményességével kapcsolatban.

A kérdőív alskálái 6–6 tételből álltak, azonban az alskálák maguk is nagyobb egységeket alkottak; az előző kutatások során talált motivációs és orientációs faktorokat, illetve motivációs, orientációs típusokat írták le. (Ezek, s az eredeti kérdőívek részletezése: KOZÉKI, 1984a, illetve ENTWISTLE, RAMSDEN, 1983). A különböző összetevők összefüggéseit az 1., részletesebb leírásukat a 2.a és 2.b táblázatban mutatjuk be. A kérdőíven megőriztük az alskálák eredeti számozását, illetve az összetevőket az eredeti modellekben használt sorrendjét mutató jelét — ezt zárójelben közöljük — a táblázatok azonban jelen eredményeink, illetve ezeknek alapján modellünk jelenlegi formája szerint ábrázolják a tanulási és motivációs tényezőket. (Ez általában csak sorrendbeli átrendeződést jelent, kivéve az „instrumentális” jellemzőt, mely a skót szerzőnél a kudarcfélelem mellett, vagy ahelyett szerepelt a „reprodukáló” orientáció részeként — erre még visszatérünk a későbbiekben.)

A vizsgálatban 1193 13–17 éves tanuló vett részt (300 magyar fiú, 279 magyar lány, 285 skót fiú, 329 skót lány). Az iskolákat úgy igyekeztünk kiválasztani, hogy egy-egy országon belül különböző, de a két országból egymásnak megfelelő párokat adó környezetből valók legyenek.\* A minta életkori szempontból három részre tagolható (355 13–14 éves, 347 15–16 és 409 16–17 éves tanuló), de az életkori összevetésekben sehol nem mutatkozott szignifikáns különbség, így az ezerkétszáz főnyi mintát egységesen, illetve csak országok és nemek szerint osztva elemezzük a továbbiakban. A vizsgálatokat nemcsak tökéletesen egyeztetve, egyidőben, azonos módon hajtottuk végre, de az egész anyagot együtt az Edinburgh-i Egyetem számítóközpontjában dolgoztuk fel. Ez azért is fontos, mert kutatásunk célja az egyes részminták jellemzőinek megállapítása, a motiváció, a tanulási orientáció és az eredményesség összefüggéseinek vizsgálata a skót és a magyar mintán.

### *Eredmények*

Jelen vizsgálatunkat már két magyar-skót közös mérés előzte meg. Ezek megnyugtató eredményeket hoztak az összehasonlítás terén éppúgy, mint az eredeti kérdőívekkel végzett széles körű mérésekben, de azért most is elvégeztük a megbízhatósági vizsgálatokat. A 3. táblázatban mutatjuk be az összefoglaló skálák cronbach alfa mérőszámait, valamint a 3 hetes időközzel végzett teszt–reteszt korrelációkat. Az alskálák hasonló adatai a 4. táblázatról olvashatók le. A hosszabb alskálák megbízhatósága kielégítő, ami a rövidebb alskálákét illeti, ezek majd még megnyugtatóbbá válnak a további tökéletesítés során, amikor megszüntetjük a két megközelítés átfedéseit. A jelen vizsgálatban ugyanis, épp azért, hogy megbizonyosodjunk a külön-külön végzett vizsgálatok eredményeinek azonosságáról, meghagytuk az eredeti tételeket a két modellhez tartozó alskálákban.

Természetesen a 4. táblázatban bemutatott adatokból nem vonhatunk le messze-

\*Mindkét országban a főváros különböző részeiből, s egy távolabbi, mezőgazdasági jellegű városból és környékéről kerültek ki a vizsgált személyek, nálunk az Arany János általános- és középiskola, és Szinyei közép- és Hernád utcai általános iskola, valamint a békéscsabai Rózsa Ferenc középiskola és a körzetébe tartozó általános iskolák tanulói szerepeltek.

**A tanulási motiváció és orientáció alskálái, faktorai és típusai**  
 (Zárójelben az alskála sorszáma a kérdőívben, illetve az összefoglaló jellemző betűjele)

| ALSKÁLA                | FAKTOR                       | TÍPUS              |
|------------------------|------------------------------|--------------------|
| Melegség               | (M1) MELEGSÉG                | (A1) *ox Követő    |
| Affiliáció             | (M3)                         | AI(C2)             |
| Identifikáció          | (M2) SZOCIABILITÁS           | (A2)               |
| Kompetencia            | (M5) KOMPETENCIA             | (B1) +*o Érdeklődő |
| Independencia          | (M4)                         | B2(A2)             |
| Érdeklődés             | (M6) ÉRDEKLŐDÉS              | (B2)               |
| Felelősség             | (M9) FELELŐSSÉG              | (C1) o+* Teljesítő |
| Lelkiismeret           | (M7)                         |                    |
| Követelménytelijesítés | (M8) KÖVETELMÉNYTELJESÍTÉS   | (C2) C1(B1)        |
| PRESSZIÓÉRZÉS          | (M10)                        |                    |
| Reprodukáló            | (04) REPRODUKÁLÓ ORIENTÁ-    | Reprodukáló        |
| Szerialista            | (05) CIÓ                     | (RO)               |
| Kudarckerülő           | (07)                         | (RM)               |
| Mélyreható             | (01) MÉLYREHATOLÓ ORIENTÁCIÓ | Mélyreható         |
| Holista                | (02)                         | (MM)               |
| Intrinsic              | (03)                         |                    |
| Szervezett             | (08) SZERVEZETT ORIENTÁCIÓ   | Szervezett         |
| Lelkiismeretes         | (010)                        | (SO) (SM)          |
| Sikerorientált         | (09)                         |                    |
| INSTRUMENTÁLIS         | (06)                         |                    |

## A tanulási motiváció összetevői

|     | Fő motívumok,<br>szükségletek                                                                        |    | Iskolai motivációs<br>faktorok                                           | Megerősítés<br>motivációs formái                                 | A tanuló motivációs<br>típusai                                                                                                                                                                                                                                      |
|-----|------------------------------------------------------------------------------------------------------|----|--------------------------------------------------------------------------|------------------------------------------------------------------|---------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|
| M1  | MELEGSÉG<br>Gondoskodás, érzelmi melegség szükséglete                                                | A1 | MELEGSÉG<br>Jó intim érzelmi kapcsolat                                   | Érzelmi és szociális kötelékek                                   | *o+ KÖVETŐ<br>A1,(C2)<br>Fő a jó kapcsolat, szeretettség megszerzése. Melegszívű, szorgalmas, megbízható, passzív kerülő. Ha az A1 motívumot nem tartja egyensúlyban a C2 motívum, bizonytalan, túldependens lesz (+--)                                             |
| M3  | AFFILIÁCIÓ<br>Odatartozás szükséglete (főleg egykorúakhoz)                                           |    |                                                                          |                                                                  |                                                                                                                                                                                                                                                                     |
| M2  | IDENTIFIKÁCIÓ<br>Elfogadottság szükséglete, főleg nevelők részéről                                   | A2 | SZOCIABILITÁS<br>Elfogadottság, felnőttekhez és egykorúakhoz tartozás    |                                                                  |                                                                                                                                                                                                                                                                     |
| M5  | KOMPETENCIA<br>Tudásszerzés szükséglete                                                              | B1 | KOMPETENCIA<br>Tapasztalás, tudásszerzés, ügyesedés                      | Kognitív és praktikus teljesítés                                 | +*o ÉRDEKLŐDŐ<br>B2,(A2)<br>Fő a kognitív téren való sikeresség. Érdeklődő, kreatív. Szereti a versengést, saját érdeklődés követését. Szociális, bár nem meleget, inkább népszerűséget igényel. Ha ez az A motívum hiányzik, durva, agresszív, van célratörő (—+—) |
| M4  | INDEPENDENCIA<br>A saját út követésének szükséglete                                                  |    |                                                                          |                                                                  |                                                                                                                                                                                                                                                                     |
| M6  | ÉRDEKLŐDÉS<br>Kellems közös aktivitás szükséglete                                                    | B2 | ÉRDEKLŐDÉS<br>Kihívás, kaland, játék, győzelem                           |                                                                  |                                                                                                                                                                                                                                                                     |
| M9  | FELELŐSSÉG<br>Önintegráció, morális személyiség és magatartás szükséglete                            | C1 | FELELŐSSÉG<br>Moralitás, jellemvonások irányította magatartásra törekvés | Személyes és társadalmi felelősség, moralitás, lelkiismeretesség | o+* TELJESÍTŐ<br>Fő a becsületes, eredményes feladat teljesítés, a saját tökéletesedésért érzett felelősség, helytállás. Önálló érzelmi is független. Ha kognitív (B) motívum nem segíti a C motívumot, magától és másától túlkövetelő (--+)                        |
| M7  | LELKIISMERET<br>Bizalom, értékelés szükséglete, önérték                                              |    |                                                                          |                                                                  |                                                                                                                                                                                                                                                                     |
| M8  | RENDSZÜKSÉGLET<br>Az értékek követésének szükséglete                                                 | C2 | KÖVETELMÉNY-<br>TELJESÍTÉS<br>Iskolai elfogadása                         |                                                                  |                                                                                                                                                                                                                                                                     |
| M10 | PRESSZIÓÉRZÉS<br>Annak érzése, hogy a nevelők megértés nélkül és teljesíthetetlenül sokat követelnek |    |                                                                          |                                                                  |                                                                                                                                                                                                                                                                     |

|     | Fő tanulás megközelítés-<br>összetevők                                                                                                                                       | Orientációs<br>faktorkok                                                                                                                                                                           | Tanítási forma<br>– tanulási forma                                                                                                                        | A tanuló orientációs<br>típusa                                                                                                                                                                                                                                                                                                      |
|-----|------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|----------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|-----------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|-------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|
| 014 | <b>REPRODUKÁLÓ</b><br>Mechanikus tanulás, rész-<br>letek megjegyzése, struk-<br>túra tanártól várás                                                                          | <b>RO REPRODU-<br/>KÁLÓ</b><br>A tanártól való<br>követelmények-<br>re koncentráls, ki-<br>tartó mechanika                                                                                         | Formális tanítás<br>követelményeinek<br>megfelelés, ku-<br>darc elkerülése                                                                                | <b>RM REPRODUKÁLÓ</b><br>A kudarc elkerülésére<br>koncentráls, nem önálló<br>érdeklődés, hanem a tanár<br>előírásai irányítják, „tan-<br>anyagfüggő”<br>Túlzó formája: szorongás,<br>elidegenedés a tudásszer-<br>zéstől, összefüggések látá-<br>sára képtelenség                                                                   |
| 015 | <b>SZERIALISTA</b><br>Tényekre, részletekre lo-<br>gikus kapcsolódására kon-<br>centráls, tiszta rendszer<br>formális tanítás kedvelé-<br>se                                 |                                                                                                                                                                                                    |                                                                                                                                                           |                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                     |
| 017 | <b>KUDARCKERÜLŐ</b><br>Állandó félelem a lema-<br>radástól, másoknál rossz-<br>szabb teljesítéstől                                                                           |                                                                                                                                                                                                    |                                                                                                                                                           |                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                     |
| 011 | <b>MÉLYREHATOLÓ</b><br>Megértésre való törekvés,<br>az új anyag kapcsolása az<br>előzőhöz, saját tapasztá-<br>latokhoz önálló, kritikai<br>vélemények alkotása               | <b>MO MÉLYREHA-<br/>TOLÓ</b><br>Önállóság, érdek-<br>lődés, a kihívá-<br>sok kedvelése, a<br>játékosság, vagy<br>a győzelem von-<br>zósága tanulási<br>helyzetekben is                             | Önálló tanulás<br>nagy tere, kihí-<br>váskeresés, érde-<br>kes aktivitás, ér-<br>tés élvezése                                                             | <b>MM MÉLYREHATOLÓ</b><br>A dolgok mélyebb megis-<br>merésére koncentráls,<br>racionalitás, versengés, in-<br>tellektuális fölény de-<br>monstrálása, sikeresség ve-<br>zeti „tananyagfüggetlen”<br>Túlzó formája:<br>agresszivitás, túlzott önbi-<br>zalom, alaptalan általáno-<br>sítások, kapkodás, kon-<br>centráls képtelenség |
| 012 | <b>HOLISTA</b><br>Nagy összefüggések átlá-<br>tása, széles áttekintés, ér-<br>dekes kitérések, illusztrá-<br>ciók kedvelése (túl) gyors<br>következtetés, általánosí-<br>tás |                                                                                                                                                                                                    |                                                                                                                                                           |                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                     |
| 013 | <b>INTRINSIC</b><br>A tantárgy iránti belső<br>érdeklődés, lelkesedés<br>a tanulás iránt                                                                                     |                                                                                                                                                                                                    |                                                                                                                                                           |                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                     |
| 018 | <b>SZERVEZETT</b><br>Jó munkaszervezéssel,<br>maximális időkihasznál-<br>ással, követelmények-<br>re figyelemmel a legjobb<br>eredmény, minősítés el-<br>érése               | <b>SO SZERVEZETT</b><br>Pontos célkitű-<br>zések elérése ér-<br>dekében szerve-<br>zett kitaró ered-<br>ményekre kon-<br>centráls munka,<br>felelősségérzés<br>saját eredmé-<br>nyért, fejlődésért | Strukturált taní-<br>tás, világos cél-<br>kitűzésekkel, kö-<br>vetelményekkel<br>– maximális tel-<br>jesítés, legjobb<br>eredmény, érté-<br>kelés elérése | <b>SM SZERVEZETT</b><br>Eredményekre kon-<br>centráls követelményteljesítés.<br>Önértékalapú kitaró erő-<br>feszítés<br>Túlzó formája:<br>számító „osztályzatmánia”<br>csak tanárelvárás figyelés                                                                                                                                   |
| 020 | <b>LELKIIISMERETES</b><br>Eltökéltség a megköve-<br>telt tökéletes véghezvi-<br>telre, élvezetről lemond-<br>ás árán is                                                      |                                                                                                                                                                                                    |                                                                                                                                                           |                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                     |
| 021 | <b>SIKERORIENTÁLT</b><br>Önértéke fenntartása ér-<br>dekében a legjobb telje-<br>sítőmenny nyújtására tö-<br>rekvés.                                                         |                                                                                                                                                                                                    |                                                                                                                                                           |                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                     |
| 016 | <b>INSTRUMENTÁLIS</b><br>Csak a bizonyítványért,<br>kvalifikáció előnyeiért<br>vagy külső nyomásra<br>tanulás                                                                |                                                                                                                                                                                                    |                                                                                                                                                           |                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                     |

**A fő motivációs és orientációs (tanulásmegközelítés) területek,  
valamint a motivációs és orientációs kérdőív-rész összefoglaló indexének  
megbízhatósági mutatói (cronbach alfa) és a felvétel valamint az újrafelvétel átlagai,  
szórásai és a két mérés korrelációja**

| Motiváció                | Megbízhatóság    |             | 1.       |        | 2.       |        | 1. és 2.                      |
|--------------------------|------------------|-------------|----------|--------|----------|--------|-------------------------------|
|                          | Magyar<br>N: 579 | Skót<br>614 | Felvétel |        | Felvétel |        | Felvétel<br>Korreláció<br>391 |
|                          |                  |             | Átlag    | Szórás | Átlag    | Szórás |                               |
| Affektív                 | 78               | 78          | 50,46    | 9,81   | 50,60    | 10,60  | .79                           |
| Kognitív                 | 78               | 79          | 48,98    | 10,19  | 49,28    | 11,11  | .75                           |
| Morális                  | 83               | 80          | 52,91    | 10,50  | 53,23    | 11,05  | .84                           |
| Index                    | 90               | 91          | 152,35   | 25,94  | 153,10   | 28,48  | .82                           |
| Tanulás-<br>megközelítés |                  |             |          |        |          |        |                               |
| Reprodukáló              | 80               | 74          | 45,49    | 13,96  | 45,88    | 14,66  | .85                           |
| Racionális               | 81               | 81          | 50,79    | 9,90   | 51,98    | 10,16  | .77                           |
| Szervezett               | 79               | 78          | 40,98    | 9,87   | 42,78    | 10,13  | .79                           |
| Index                    | 82               | 82          | 142,28   | 22,65  | 144,88   | 23,26  | .85                           |

Az alskálák átlagai, szórásai és megbízhatóságai részminták szerint

| Alskála        | Fiú   |     | Skót<br>F/L | Lány  |     | S/M | Fiú   |     | Magyar<br>F/L | Lány  |     | Megbízható-<br>ság |        | Test/<br>retest |
|----------------|-------|-----|-------------|-------|-----|-----|-------|-----|---------------|-------|-----|--------------------|--------|-----------------|
|                | N=285 | SD  |             | N=329 | SD  |     | N=300 | SD  |               | N=279 | SD  | Belső<br>Skót      | Magyar |                 |
|                | X     |     |             | X     |     |     | X     |     |               | X     |     |                    |        |                 |
| Melegség       | 17,4  | 4,5 | L           | 18,6  | 4,1 |     | 18,1  | 3,9 | L             | 19,0  | 4,1 | ,74                | ,67    | ,74             |
| Identifikáció  | 14,1  | 4,3 |             | 14,5  | 4,5 | S   | 13,4  | 4,9 |               | 14,0  | 4,5 | ,68                | ,71    | ,78             |
| Affiliáció     | 14,6  | 3,7 | L           | 16,4  | 3,4 | M   | 16,8  | 3,8 | L             | 18,0  | 3,2 | ,41                | ,50    | ,63             |
| Independencia  | 16,3  | 3,7 |             | 16,3  | 3,8 | M   | 17,0  | 3,8 |               | 16,8  | 4,0 | ,51                | ,52    | ,65             |
| Kompetencia    | 15,1  | 3,9 |             | 15,2  | 4,3 | M   | 16,2  | 4,1 |               | 16,2  | 4,0 | ,57                | ,57    | ,68             |
| Érdeklődés     | 12,8  | 4,6 |             | 1,31  | 4,9 | M   | 15,1  | 4,5 |               | 15,7  | 4,5 | ,70                | ,63    | ,72             |
| Lelkiismeret   | 16,0  | 3,8 | L           | 16,8  | 3,7 | M   | 17,3  | 3,9 | L             | 18,9  | 3,3 | ,56                | ,62    | ,76             |
| Követelmény    | 14,7  | 4,5 | L           | 16,2  | 4,4 | M   | 15,6  | 4,5 | L             | 16,8  | 3,9 | ,68                | ,62    | ,77             |
| Felelősség     | 16,9  | 3,9 | L           | 17,8  | 3,1 | M   | 17,9  | 3,8 | L             | 18,7  | 3,4 | ,51                | ,60    | ,72             |
| Presszió       | 15,4  | 4,9 |             | 14,8  | 4,7 | S   | 13,8  | 4,5 |               | 13,6  | 4,3 | ,72                | ,67    | ,73             |
| Mélyreható     | 15,9  | 4,0 |             | 15,6  | 4,2 | M   | 16,8  | 3,9 | L             | 17,7  | 3,8 | ,65                | ,64    | ,72             |
| Holista        | 17,2  | 3,3 |             | 17,4  | 3,4 | M   | 18,3  | 3,2 |               | 18,8  | 3,0 | ,49                | ,51    | ,67             |
| Intrinsic      | 12,6  | 5,1 |             | 12,5  | 5,4 | M   | 14,6  | 4,8 |               | 15,3  | 4,7 | ,79                | ,75    | ,74             |
| Reprodukáló    | 12,8  | 4,2 |             | 12,6  | 4,2 | S   | 10,5  | 4,2 |               | 9,4   | 4,4 | ,53                | ,61    | ,73             |
| Szerialista    | 15,3  | 3,7 |             | 15,6  | 3,6 | S   | 12,9  | 3,7 |               | 12,7  | 3,8 | ,45                | ,32    | ,63             |
| Kudarckerülő   | 11,1  | 4,6 | L           | 13,0  | 4,8 | S   | 11,7  | 4,8 |               | 11,9  | 4,9 | ,64                | ,70    | ,77             |
| Instrumentális | 12,8  | 4,0 | F           | 11,6  | 4,3 | S   | 10,7  | 4,7 | F             | 9,2   | 4,6 | ,54                | ,66    | ,76             |
| Szervezett     | 12,7  | 4,2 |             | 12,6  | 4,5 | M   | 14,0  | 4,7 |               | 14,6  | 4,5 | ,50                | ,49    | ,69             |
| Lelkiismeretes | 14,9  | 4,6 |             | 14,8  | 5,0 |     | 14,8  | 4,8 |               | 15,5  | 4,0 | ,74                | ,76    | ,73             |
| Sikerorientált | 14,2  | 4,2 | F           | 12,6  | 4,0 | S   | 10,6  | 3,8 |               | 9,4   | 4,0 | ,50                | ,49    | ,69             |

Az átlagok között a betűjel azt mutatja, hogy a különbség legalább 0,05 szinten szignifikáns, a betűvel (S=skót, M=magyar, F=fiú, L=lány) jelzett irányban.

menő következtetéseket a részmintákban megmutatkozó különbségeket illetően. Mégis érdemes megjegyezni egy-két olyan tendenciát, ami itt megmutatkozott, s azonos módon jelent meg eddigi vizsgálatainkban és a tanulókkal való beszélgetések során is. Ami a nemzeti mintákban mutatkozó különbségeket illeti, valamennyi vizsgálatunkban a skótok átlagai magasabbnak mutatkoztak az identifikációban, a tanárral való kapcsolatban, a magyaroké pedig a társakkal való kapcsolatban. A további vizsgálatokhoz érdekes kérdést jelent, mit fedhet az, hogy a kognitív és morális motiváció, s ezzel összhangban a mélyreható és szervezett tanulásmegközelítésben a magyar, míg a reprodukáló megközelítésben és a siker-orientációban a skótok vallották magukról a magasabb értékeket. Az viszont a nemek közti különbségként visszatérő tendencia, hogy a szociabilitásban s a morális motívumok területén a lányok átlaga magasabb mindkét mintában.

Az alsókálák, s a belőlük képezhető dimenziók, típusok, valamint az egyéb gyűjtött adatok korrelációs mátrixát is elkészítettük, a részmintákra is. A hatalmas adat-tömegből csak néhány jellegzetességet emelünk ki. A várákózásnak megfelelően a legszorosabb együttjárás az egyes összetartozó alcsoportok, a feltételezett motivációs, illetve orientációs típusok között volt, ugyanígy az érdeklődéskövető motivációs típus domináns motívuma és a racionális orientációs típus érdeklődés-összetevője, valamint a lelkiismeret motívum és a szervezett típusban szereplő lelkiismeretesség között. A teljesítmény – szintén a várákózásnak megfelelően – pozitívan mozgott együtt a motivációs és orientációs összetevőkkel, negatívan a presszióval és az érdektelenséget kifejező instrumentális hozzáállással, de egyik jellemzővel sem mutatott kiemelkedő együttmozgást (a korrelációk a részmintákban ,15 és ,30 közt mozognak, csak a motivációs és orientációs indexek ,35 körüliek). Az eddigi kutatásainknak megfelelően mindkét országban (ENTWISTLE, KOZÉKI, 1985) szoros együttmozgást találtunk az identifikáció és a követelményteljesítés, valamint a kompetencia és a követelményteljesítés motívumai között; a skót mintában a melegség és az identifikáció a követelményteljesítés és a felelősségvállalás motívumaival korrelál szorosan, a magyar mintában pedig a kompetencia és érdeklődés szoros együttjárását figyeltük meg, bár ez most a skót mintában is erősebben megmutatkozott. Az újonnan bevett tényezők közül a presszió-érzés a magyar mintában az independencia motívummal, a skótban a melegség és identifikáció motívumaival, valamint a teljesítménnyel volt a legerősebb negatív korrelációban (s érdekes módon a holista stílussal mindkét mintában nulla volt a korreláció). A motivációs index a követelményteljesítés motívumával és a stratégiai orientációval, az orientációs index a kompetencia és érdeklődés motívumaival, valamint a mélyreható orientációval, s általában a racionális megközelítésekkel járt együtt legszorosabban, valamint a két index egymással. Érdekes – és további kutatásra érdemes eredmény –, hogy a magyar mintában a sikerorientáció független a teljesítménytől ( $r=.06$ , a skót mintában ,22), a skót mintában pedig a reprodukáló orientáció független a sikertől ( $r=.07$ , a magyarban ,31), bár a reprodukáló megközelítés esetén, mikor már jelen van a kudarcfélelem is a skót korreláció is ,24, a magyar ,37, vagyis a magyar mintában maga a mechanikus tanulási stílus is rontja a teljesítményt, míg a skót mintában ez önmagában a jó teljesítményűekre is jellemző lehet, csak a negatív feszültséggel társulva okoz gyenge teljesítményt.

Az adatokon faktoranalízist végeztünk, országonként bontva (az SSPS program

alfa faktoranalízisét alkalmazva, ferdeszögű forgatással,  $\delta=0$ ; NIE és mts., 1975). A legszembetűnőbb, hogy a két országból vett minták faktorstruktúrája annyira hasonló képet mutat — 5. táblázat —, hogy a faktorok statisztikai és értelmezhetőségi sorrendje is azonos. Mikor a motivációs és az orientációs tényezőkkel külön végeztük a méréseket, általában 3–3 fő faktor mutatkozott meg: az affektív, kognitív és morális a motivációs dimenzióknak megfelelő (gyakran két-két faktor területenként), az orientáció terén pedig szintén a három fő orientációs típusnak megfelelő faktorok jelentek meg. Néha ezektől elkülönülve egy érdektelenség-faktor is mutatkozott, mely mintegy az előző három elutasítása és az eredménytelenség faktora volt. Jelen kísérletünkben a két mintában egyformán megjelenő öt-öt faktor a két megközelítés integrálódására utal.

Mindkét mintában egyértelműen az I. és III. faktorba tömörültek a motivációs típusok jellemzői, míg a II., IV., V. faktorok az egyes orientációs típusok jellegzetességeit tartalmazzák. Ezek elemzése egyfelől felfogásunk mindkét mintára érvényes jellegét, másfelől az egyes kultúrák, nevelési rendszerek adta sajátosságokat mutatja.

I. faktor. Ez együtt tartalmazza a Követő és Teljesítő motivációs típus sajátosságait, vagyis a két igyekvő, az elvárásoknak megfelelni akaró motivációjú csoportot. Az iskolai munkában ezek egymáshoz közel állnak, hiszen a Követő csoport a nevelőkkel való jó kapcsolat alapján lelkiismereti ügyének tartja a megbízható munkát, a Teljesítő pedig saját pozitív önértékelése kritériumának tartja a lelkiismeretes, eredményes munkát. Természetesen a két csoportnak vannak eltérő jellemzői, de egyfelől az iskolai munkában a hasonlóságuk tűnik ki inkább, másfelől az érzelmi és erkölcsi motívumok egy faktorba kerülését logikussá teszi kiindulásunk is: az értemi motívumok túlsúlyával szemben épp ezt a két motívumcsoportot vezettük be a motivációs kép kiegyensúlyozásának érdekében. Mindkét minta első faktorában az affektív és morális motívumok dominálnak, és az eltérés mindkettőben csak annyi, hogy a magyarban a Melegség és Identifikáció affektív motívumai a legnagyobb faktorsúlyúak, a Követelményteltetés vezette három morális motívummal a nyomukban. A skót mintában az említett morális motívumok faktorsúlya a legnagyobb, s ezt követi a két affektív motívum, ezek közül is az Identifikáció a kiemeltebb. Ez teljesen egybevág eddigi megállapításainkkal: hogy a magyar mintában az affektív dominanciájú Követő, a skótban a morális dominanciájú Teljesítő típus volt mindig a jellemző; hogy a skótokra mindig az identifikáció volt jellemző az összes emberi kapcsolatot kifejező motívum közül, s végül, hogy — elsősorban a magyar mintában, de a skótban is — többnyire különböznek azok, akik az iskolában a hangsúlyozott kognitív, intrinsic motiváció helyett személyiségük vagy ott-honi neveltetésük hatására a morális vagy/és affektív motívumoknak adnak dominanciát preferált motivációs stílusukban.

III. faktor. Az Érdeklődő kognitív motivációs típus faktora. Mindkét mintában egyértelműen az Érdeklődés motívum, illetve az Intrinsic, érdeklődést kifejező orientációs összetevő dominálja a velük egynemű Kompetencia motívummal és Mélyreható orientációval. Ezekhez a skót mintában néhány morális motívum, a magyarban a sikerorientáció is csatlakozik.

II. faktor. Egyértelműen a Reprodukáló orientáció faktora, ennek összetevői szerepelnek benne, ezenkívül még az összetartozó presszió — instrumentalitás, amit a skót szerző eredetileg ezzel az orientációval összetartozónak ítélt, s itt azért szerepeltettük külön, mert a megfigyelések azt mutatták, nem egyértelmű, hogy minden reprodukáló

## A faktorok egymással való korrelációi a ferdeszögű forgatás során

| Skót |      |      |     |     |     | Faktorok                        |
|------|------|------|-----|-----|-----|---------------------------------|
|      | I    | II   | III | IV  | V   |                                 |
| I    |      | -,04 | ,44 | 1,5 | 43  | I Követő és Teljesítő motiváció |
| II   | -,15 |      | ,05 | ,00 | 0,7 | II Reprodukáló orientáció       |
| III  | ,10  | ,04  |     | ,19 | ,39 | III Érdeklődő motiváció         |
| IV   | ,10  | ,04  |     | ,19 | ,39 | IV Mélyreható orientáció        |
| V    | ,58  | 0,7  | ,28 | ,25 |     | V Szervezett orientáció         |

orientációjú gyerekekre az instrumentalitás legyen jellemző. Inkább úgy tűnik, hogy vagy a szorongás, vagy az eszközjelleg ad hajtóerőt ennek a típusnak, ez utóbbi valóban teljesen külsődlegesen, összefonódva a presszionáltság érzésével. Mindenesetre logikus a kapcsolat azon a tényezők között, melyek itt egy faktorba tömörültek.

IV. faktor. A Mélyreható vagy Racionális orientáció faktora. Magas faktorsúlyal csak ennek összetevői szerepelnek benne. Érdekes módon a Holizmus faktorsúlya a legmagasabb mindkét mintában. Elsősorban ez különíti el ezt az orientációt a vele különben szoros rokonságban levő Érdeklődés motivációs típustól.

V. faktor. Szervezett orientáció. Közelállónak tűnik az I. faktorhoz, azért is helyeztük mellé a bemutatásban, de szemmel látható, hogy itt nem az affektív összetevők, hanem a Lelkiismeretesség, a Szervezett orientáció a domináns jellemzők, s ezekhez kapcsolódnak — nagyjából egyenlő súllyal — a morális és kognitív motívumok. A különbség a két minta közt csak annyi, hogy a magyarban a presszióérzés hiánya, s ehhez kapcsolódóan némi affektivitás, a skótban pedig a sikervágy egészíti ki az előzőket.

Érdekes szemügyre venni a III. „Érdeklődés” és az V. „Szervezett” faktort, melyekben a túlnyomó egyezés mellett megmutatkoznak a kultúrákra jellemző különbségek. Az V. „Szervezett” faktorban a skót mintában szerepel a sikerorientáció, a magyar mintában kicsit erősebb identifikáció. A III. „Érdeklődés” faktorban a magyar mintában jelenik meg a sikerorientáció, a skótoknál az erősebb morális-identifikációs jelleg. A „Szervezettség”-ben mutatkozó különbség azt sugallja, hogy a skót gyermek személyes felelősséggel igyekszik minél jobb eredményt elérni (iskolán kívüli vizsgákra, munkahelyi felvételi versengésre kell felkészülnie, ahol csak objektív elbírálásra számíthat, saját tanárai támogatása nélkül). A magyar gyermek inkább tanárának akar megfelelni, a magyar körülményekből fakadóan inkább a tanárok követelményeinek való megfelelés jelenti az eredményességet. Az „Érdeklődés” faktor azt mutatja, hogy ezzel összhangban vannak a személyiségből eredő megnyilvánulások. A skót mintában az érdeklődés is szorosan kapcsolódik a morális motívumokhoz, a követelményteltetéshez, felelősséghez; az érdeklődés a saját értékek felszínre hozásának eszköze. A magyar mintában az érdeklődés körül egy tisztán racionális csoport különült el, az a csoport, mely-

5 faktoros megoldások skót és magyar mintákon

| Alskálák          | Faktorok | Skót iskola (N=614) |     |     |      |     | Magyar iskola (N=579) |     |     |      |     |
|-------------------|----------|---------------------|-----|-----|------|-----|-----------------------|-----|-----|------|-----|
|                   |          | I                   | V   | IV  | II   | III | I                     | V   | IV  | II   | III |
|                   |          | 34,0                | 5,3 | 5,5 | 11,1 | 7,5 | 32,1                  | 4,7 | 5,4 | 14,1 | 9,1 |
| Melegség          |          | 71                  | 37  |     |      | 31  | 62                    | 42  |     |      |     |
| Identifikáció     |          | 71                  | 32  |     |      | 44  | 68                    | 53  |     |      |     |
| Szociabilitás     |          | 52                  |     |     |      |     | 53                    | 34  |     |      |     |
| Independencia     |          | 59                  | 43  |     |      |     | 56                    | 56  | 36  | -48  |     |
| Kompetencia       |          | 58                  | 57  |     |      | 66  | 58                    | 52  | 32  |      | 43  |
| Érdeklődés        |          | 52                  | 40  |     |      | 83  | 55                    | 73  | 36  |      | 56  |
| Lelkiismeret      |          | 60                  | 57  |     |      | 51  | 67                    | 77  |     |      |     |
| Követelmény       |          | 68                  | 54  |     |      | 59  | 71                    | 59  |     |      |     |
| Felelősség        |          | 61                  | 44  |     |      | 33  | 63                    | 35  |     |      |     |
| Presszió          |          | -70                 |     |     | 37   | -31 | -65                   | -49 |     | 45   |     |
| Mélyreható        |          | 35                  | 52  | 57  |      | 50  |                       |     | 70  |      | 44  |
| Holista           |          |                     |     | 65  |      |     |                       |     | 74  |      |     |
| Intrinsic         |          | 34                  | 42  | 43  |      | 75  | 32                    | 48  | 47  |      | 61  |
| Reprodukáló       |          |                     |     |     | 63   |     |                       |     | -34 | 77   |     |
| Szerialista       |          | 34                  | 43  |     | 46   |     |                       |     |     | 54   |     |
| Kudarckerülő      |          |                     |     |     | 58   |     |                       |     |     | 65   |     |
| Instrumentális    |          |                     |     |     | 59   | 31  | -32                   |     |     | 63   |     |
| Szervezett        |          | 36                  | 65  |     |      | 42  | 39                    | 69  |     |      | 35  |
| Lelkiismeretesség |          | 51                  | 79  |     |      | 54  | 45                    | 84  |     |      | 34  |
| Sikerorientált    |          |                     | 46  |     |      |     |                       |     |     |      | 56  |

tagjait csak a saját érdeklődés követése, a siker és az értelmi fölény élvezete motiválja. (Természetesen ezt ilyen differenciáltan a tanulókkal végzett interjúk alapján tudjuk leírni, de a faktorok tartalma igen szemléletesen támasztja alá feltevéseinket).

Érdekesen egészíti ki mindezt a többváltozós regresszió analízis (6. táblázat). A tanulmányi eredmény regresszlóját a három fő motivációs dimenzió (affektív, kognitív morális), a három fő tanulás-megközelítés (reprodukáló, racionális, szervezett), valamint a presszióérzés, instrumentalitás, sikerremény és kudarcfélelem függvényében vizsgáltuk. Az eredményességet meghatározó tényezők megjelenési sorrendjében mind a négy mintarészben (magyar fiúk, lányok, skót fiúk, lányok) az elsők között kell említeni a kudarcfélelem hiányát, a skót lányok kivételével a presszióérzés hiányát és a magyar lányok kivételével a sikerreményt. Ezenkívül mindkét magyar mintában kitűnt a reprodukáló orientáció hiánya, a magyar fiúknál a szervezett orientáció, a magyar lányoknál az affektív motiváció kapott jelentős szerepet, míg a skót fiúknál a morális motiváció csatlakozott ezekhez a második és a kognitív motiváció az ötödik, a skót lányoknál a kognitív motiváció az első, s a morális a negyedik helyen. Érdekes, hogy a magyar lányoknál nem szerepelt a sikerremény, az affektív motiváció viszont csak nálunk jelentkezett. A felnőttek pressziójának érzése viszont a skót lányok esetében egyáltalán nem szerepelt, pedig ennek volt a legszorosabb a korrelációja a teljesítménnyel. Feltételeztük, hogy a presszióérzés nem közvetlenül hat a teljesítményre, hanem az affektív, illetve a kereső jellegű kognitív motívumok elfojtásával — ezt a parciális korrelációk segítségével igazolni is tudtuk.

Végül, visszatérve magának az eszköznek az értékéhez, a mérések, vagyis a korrigált item-alskála korrelációk tanúsága szerint is (egész mintával, s országok, nemek, életkorok szerint bontottan is elvégezve), valamint a gyermekekkel végzett megbeszélések szerint is, sikerült egyenértékű alskálákból álló kétnyelvű eszközt kialakítanunk, s így bízhatunk abban, hogy az egyezések általános értékű, a különbségek pedig kultúrához kötött tendenciákat mutatnak.

### *Következtetések*

A kognitív területeken elterjedtek a nemzetközi összehasonlító vizsgálatok, s az eszközök sokasága jött létre. A motiváció terén többet hallani ma is az igényről, ezek fontosságáról, mint az eredményekről. Hogy mindez a motiváció terén is elérhető, arra biztató eredmény volt már két éve az, hogy a KM jelű magyar motivációs kérdőív skót mintán is jól működött. Most sikerült összehasonlító vizsgálatokra alkalmas motivációs—orientációs mérőeszközt készíteni. A vizsgálatban a két elmélet találkozási pontjai is a vártak megfelelően mutatkoztak meg (például az érdeklődés, a lelkiismeret szerepében).

A motiváció fontosságával és a tanulás elméletével kapcsolatban a pedagógia sok hasznos tudást vett át a pszichológiától, de még ma is leginkább valamiféle ideális tanítási, illetve tanulási forma keresése jellemző a nevelésre. Vizsgálataink alátámasztják azt a legújabb felfogást, hogy a különböző motivációs típusok különböző tanulási formákkal járhatnak együtt, s a különböző személyiségek különböző utakon érhetik el a jó eredményt (BIGGS, 1978; ENTWISTLE, 1984; KOZÉKI, 1980; 1984a; MARTON,

**A tanulmányi eredmény regressziója az eredményességet meghatározó tényezők megjelenési sorrendje**

| Prediktív változók       | Skót |        | Magyar |        |
|--------------------------|------|--------|--------|--------|
|                          | Fiúk | Lányok | Fiúk   | Lányok |
| Affektív motiváció       |      |        |        | 4      |
| Kognitív motiváció       | (5)  | 1      |        | (6)    |
| Morális motiváció        | 2    | 4      | (6)    |        |
| Presszió érzése          | -3   |        | -1     | -1     |
| Racionális megközelítés  |      |        |        |        |
| Reprodukáló megközelítés |      |        | -2     | -2     |
| Szervezett megközelítés  |      |        | (5)    |        |
| Kudarcfélelem            | -1   | -2     | -3     | -3     |
| Instrumentalitás         |      | (-5)   |        | -5     |
| Sikerremény              | 4    | 3      | 4      |        |
| Többszörös korreláció    | 0,53 | 0,50   | 0,42   | 0,50   |

A zárójel azt jelzi, hogy a változó bevezetése a többváltozós regresszió értékét épp a szignifikanciahatáron levő szinten emeli.

A mínuszjel a béta koefficiens irányát jelzi.

1984; PASK, 1976). Itt is felmerül azonban a leegyszerűsítés veszélye (például Biggs kutatásaiban), hogy motivációs formákat mechanikusan egyeztetjük tanulási módokkal, illetve bizonyos kombinációt tartunk ideálisnak. Az összefüggések bonyolultabbak, s további olyan vizsgálatokat igényelnek, melyek mind a személyiség, mind a különböző kultúrák jellemzőit komplexen tartják szem előtt.

A két kultúra és iskolarendszer eltéréseire való tekintettel különösen figyelemre méltó a két mintában kapott faktorstruktúra azonossága. A motivációs és orientációs faktorok konzekvensen mutatkoztak meg a nemzetenként, nemenként, életkoronként bontott mintában is. Világosan elkülönült a három orientációs típus. A kilenc motívum itt két nagyobb, egy affektív-morális és egy kognitív faktorba tömörült. Ez természetes, egyrészt mert ez az iskolai munkával kapcsolatos legalapvetőbb személyiségből eredő megközelítési forma, másrészt azért, mert a motivációs rész valamennyi alskálája pozitív motívumot tartalmaz, s egységesen az iskolai munkára való motiváltság felerősítését szolgálja, így, a másik tizennyolc, erősebben különböző összetevővel együtt vizsgálva, a motivációs jellemzők divergálása várható volt. Mindez egyfelől további, differenciáltabb vizsgálatokra ösztönöz, másfelől azt valószínűsíti, hogy a motivációs típus elsősorban a személyiséghez kötött, s minden helyzetben nagymértékben állandó, míg a tanulási stílus, illetve orientáció – bár viszonylag szintén állandóan jellemző az egyénre – jobban függ az adott helyzettől, tanulási formától, intézménytől, kultúrától. Mindenesetre ezt is felhívja a figyelmet arra, hogy a csak kognitív, illetve csak intrinszc-

nek nevezett motivációra épülő oktatás a tanulók nagy részének nem felel meg, a személyiséget és szükségleteket a jelenleg elterjedt szokásnál sokkal differenciáltabban kell figyelembe venni.

A motivációs alskálák használhatósága, s ezek figyelembevételének fontossága jól megmutatkozott az átlagok összevetése során. Akár az itemeket, akár az alskálákat tekintjük, egybevágó, s mind az elméleti felfogásnak, mind az eddigi vizsgálatainknak megfelelő eredményeket mutattak.

Így most is megmutatkozott az iskoláskorúak általános jellemzője (minden ország, nem vagy kor szerinti csoportban), hogy igen jelentős motiváló hatású számukra az intim érzelmi kapcsolat, az érzelmi együttmozgás, elsősorban a szülőkkel, de a nevelőkkel is, valamint a lelkiismeret, a bizalom fenntartására, a vállalt vagy megbízásaként kapott feladatok teljesítésére való törekvés. Ezt pedagógiánk legfeljebb mint életkori pszichológiai jellemzőt ismeri, de kevésbé hasznosítja a nevelési gyakorlatban.

A skót mintában, mint a korábbi vizsgálatainkban is, megmutatkozik az iskolával kapcsolatos felelősségérzet, az iskolai munka fontosnak tartása. A tanulók keményen akarnak dolgozni, nem az aktuális érdekesség, hanem a jövőre készülés érdekli őket. Az új, differenciáltabb megközelítés megmutatja azt is, legjobban attól tartanak, hogy elmaradnak a többitől, erős bennük a versengésre való hajlandóság, szívesen veszik a követelést, az irányítást a munkában. Ugyanakkor az, hogy a reprodukáló orientáció, a szerialista, mechanikus tanulásmód, az instrumentalitás, az iskola eszközjellegének fokozott érzése jellemző a skót tanulókra, a külső vizsgák erős nyomásának, esetleg a későbbi elhelyezkedési, illetve karrier problémák előre sejtésének tulajdonítható. A tanulók gyakran a mélyebb összefüggések keresése, a saját kritikus vélemény kialakítása helyett a minél precízebb elsajátításra és reprodukálásra törekcsenek.

A magyar mintában, mint eddig, most is megmutatkozott a jó eredmények elérésére való törekvés, az érdeklődés, illetve tudásszomj, főleg az érdekes, izgalmas, kihívást jelentő tudásszerzés kedvelése. A differenciáltabb elemzésben kiderült néhány, a skót tanulókkal ellenkező tendencia. Így a versengés helyett inkább az együttműködés preferálása, de leginkább az, hogy a mélyreható, megértésre irányuló és az átfogó holista megközelítés igen alacsony reprodukáló orientációval társul. Ez látszólag ideális, de az összefüggések egyéni meglátása, a kritikai szemlélet csak bizonyos mennyiségű részlet, tény pontos ismerete mellett értékes. A magyar iskolák a másik véglet, a szétszóró csapongás veszélyét sugallják. Annál is inkább, mert a holizmus — melynek szélsősége ez a csapongás — minden részmintára jellemzőnek mutatkozott, feltételezhető, hogy ez a serülőkor táján igen általános jellemző. A kreativitás túlhajszolása, a memorizálás, a tényismeret megkérdőjelezése oda vezethet, hogy a tanulóknak nem lesz biztos és gazdag tényalapjuk, melyen valóban értékes saját gondolatokat fejleszhetnek ki.

A két véglet (nagyon leegyszerűsítve: az egyoldalúan konvergens vagy divergens megközelítés) egyaránt problémákat okozhat, így a két nevelési rendszer egyaránt profitálhat abból, ha egymásra figyel, illetve az ilyen összehasonlítások általánosan hasznosítható tapasztalatokat jelentenek. Ezek közé tartozik az is, hogy a mindkét országra jellező kognitív túlsúllyal szemben a nevelés javára válik, ha hatékony napi gyakorlatná teszi az affektív és morális motívumok beépítését a nevelésbe, aminek fontosságát a vizsgálat is bizonyította.

- BIGGS, J. B., 1978, Individual and group differences in study processes, *British Journal of Educational Psychology*, 48, 266–279.
- ENTWISTLE, N. J., 1981, *Styles of Learning and Teaching*, John Wiley and Sons, Chicester.
- ENTWISTLE, N. J., 1984, Explaining and understanding student learning. In: MARTON, F., HOUNSELL, D. J. and ENTWISTLE, N. J., (eds.), *The Experience of Learning*, Scottish Academic Press, Edinburgh.
- ENTWISTLE, N. J., KOZÉKI Béla, 1985, Magyar–skót összehasonlító vizsgálatok az iskolai motiváció terén, *Pszichológia*, 5, 79–109.
- ENTWISTLE, N. J., RAMSDEN, P., 1983, *Understanding Student Learning*, Croom Helm, London.
- KOZÉKI Béla, 1980, *A motiválás és motiváció pedagógiai pszichológiai vizsgálata*, Akadémiai Kiadó, Budapest.
- KOZÉKI, B., 1984, Motives and Motivational Styles in Education. In: ENTWISTLE, N. J., (ed.), *New Directions in Educational Psychology: Learning and Teaching*, The Falmer Press, Lewes, Sussex.
- KOZÉKI, B., 1984a, Die Struktur der Lernmotivation, *Zeitschrift für Psychologie*, 192.(4). 403–424.
- KOZÉKI, B., ENTWISTLE, N. J., 1983, Describing and utilizing motivational styles in education, *British Journal of Educational Studies*, 31, 184–197.
- KOZÉKI, B., ENTWISTLE, N. J., 1984, Identifying dimensions of school motivation in Britain and Hungary, *British Journal of Educational Psychology*, 54, 303–309.
- MARTON, F., 1984, Approaches to Learning. In: MARTON, F., HOUNSELL, D. J., ENTWISTLE, N. J., (eds.), *The Experience of Learning*, Scottish Academic Press, Edinburgh.
- NIE, N. H. és mts., 1975, *Statistical Package for the Social Sciences*, McGraw Hill, New York.
- PASK, G., 1976, Styles and strategies of learning, *British Journal of Educational Psychology*, 46, 128–148.

### I. Függelék

A KE–3 kérdőív tételei. A kérdőíven a tételek után álló „a, b, c, d, e” betűk egyikét kellett megjelölni. Általában az „a” választása 5 pontot jelentett a „b” 4-et és így tovább. Egyes tételeket azonban fordítva kell értékelni, ott az „e” választása ér 5 pontot, a „d” 4-et és így tovább. Itt a tétel után zárójelbe tett „–” jelzi, hogy fordított irányban kell pontozni az illető tételt.

Minden azonos számjegyre végződő tétel (például 1, 11, 21, 31, 41, 51) egy adott skálába tartozik.

Az alskálákat megtaláljuk az 1. táblázatban. A kérdőív első részében az M1–M10 motivációs, a második részében az O1–O10 orientációs skálák tételei találhatók.

A)

1. Szívesen beszélgetek a szüleimmel arról, hogy mi történt az iskolában.
2. A legtöbb tanár minden diákkal, mindig igazságos.
3. Nekem fontosabb, hogy barátságos legyek a társaimmal, mint hogy versengjek velük.
4. Ha valamilyen tevékenységbe belemerülök, a szüleim nem zavarnak meg.
5. Sokszor annyira megragad, amit az iskolában tanulunk, hogy majd később is foglalkozni akarok vele.
6. Az iskola unalmas. ( - )
7. Önmagam előtt is nagyon szégyellem, ha nem jól teljesítek az iskolában.
8. Nekem nagyon fontos, hogy a tanárain tudják, bennem bízhatnak.
9. A büntetés az iskolában mindig igazságtalan. ( - )
10. A felnőttek túl sokat követelnek a fiataloktól, s nagyon kevés segítséget adnak cserébe. ( - )
11. Nagyon jól esik nekem, hogy érzem, a szüleim boldogok, ha jól teljesítek az iskolában.
12. Rossz érzés lenne, ha csalódást okoznék a tanáromnak.
13. Örülök, ha segíthetek társaimnak az iskolai munkában.
14. Nem szeretem, ha egyedül kell a feladataimon dolgozni. ( - )
15. Az utolsó percig szoktam halogatni a házi feladat elkészítését. ( - )
16. A legtöbb óra unalmas. ( - )
17. Inkább bevallom, ha elkövettem valamit, mint hogy elleplezni próbáljam.
18. Ha hagynák a tanárok, hogy mindenki azt csináljon az iskolában, amit akar, jobban tetszene az iskola. ( - )
19. Jobb, ha kijavíttatják a hibáimat, mint ha elnézik azokat.
20. A tanárain akkor sem elégedettek azzal, amit csinálok, ha nagyon igyekszem. ( - )
21. A szüleimet nem érdekli igazán, hogy mi történik velem az iskolában. ( - )
22. Nagyon kevés az olyan tanár, akiért lelkesedni tudnék. ( - )
23. Jó érzés, ha a társaim láthatják, hogy jól dolgozom.
24. Nem lehet a gyerekektől elvárni, hogy maguktól jó ötleteik támadjanak. ( - )
25. Az iskolában sok olyat tanulunk, aminek az életben hasznát vesszük.
26. Szabadidőm nagy részében olyan dolgokra igyekszem rájönni magamtól, amik érdekelnek.
27. Ha megbíznak valamivel, azt mindig igyekszem olyan jól elvégezni, ahogy csak tudom.
28. Az iskolai szabályok általában helyesek, ésszerűek, mindig igyekszem betartani azokat.
29. Ha valami rosszat tettem, mindig kész vagyok vállalni a következményeket.

30. Nehezemre esik elviselni azt a nyomást, amit a tanárok gyakorolnak rám. ( — )
31. Szüleim segítségére, biztatására mindig számíthatok az iskolai munkámmal kapcsolatban is.
32. A legtöbb tanár nem veszi azt a fáradságot, hogy igazán jól elmagyarázza a dolgokat. ( — )
33. Nem érdekel, hogy mások mit gondolnak rólam. ( — )
34. Szüleim mindig fontosnak tartják a véleményemet.
35. Amit az iskolában tanulunk, annak valójában nemigen vehetem hasznát. ( — )
36. Felélénkít, ha új dolgok tanulásába fogunk.
37. Mindig találok kifogást, ha nincs kész a házi feladatom. ( — )
38. Ha nehéz az iskolai munka, általában abbahagyom az erőfeszítést. ( — )
39. Valahogy mindig mentségeket kell keresnem. ( — )
40. A szüleim túl sokat követelnek, s túl nagy nyomást gyakorolnak rám. ( — )
41. A felnőttek nem igazán igyekeznek megérteni a fiatalok érzéseit. ( — )
42. Gyakran a tanár hibás abban, hogy az ember bajba kerül az iskolában. ( — )
43. Úgy veszem észre, a többieknek elég nehéz jól kijönni velem. ( — )
44. Jobban szeretem, ha magamnak kell rájönnöm, hogyan kell valamit megcsinálni.
45. Ha a feladat nehéz, hamar elvesztem az érdeklődésemet. ( — )
46. Nagyon sok órát kifejezetten izgalmasnak, nagyon érdekesnek tartok.
47. Ha valamiben számíthatnak rám, mindig el is végzem.
48. Mindig nagyon igyekszem teljesíteni azt, amire megkérnek az iskolában.
49. Mindig kész vagyok vállalni a felelősséget azért, amit tettem, bármilyen következménnyel számolhatok.
50. A szüleim teljesen irreális követelményeket támasztanak az iskolai teljesítményemmel kapcsolatban. ( — )
51. Ha jól teljesítek az iskolában, a szüleim mindig kimutatják, hogy elégedettek velem.
52. A legtöbb tanár minden tanulónak igyekszik annyit segíteni amennyit csak tud.
53. Ebben az iskolában valóban jó viszony van a gyerekek között.
54. Túl sok mindennel kapcsolatban várják el azt, hogy magam jöjjek rá, magam oldjam meg. ( — )
55. Nem bánom, ha nagyon keményen kell dolgoznom, ha közben fontos dolgokat tanulhatok meg.
56. Az iskolai munkát érdekesítőnek tartom.
57. Mindig igyekszem megfelelni a szüleim bizalmának.
58. Csak a gyenge emberek szeretik a szabályokat, a rendet. ( — )
59. A lelkiismeretfurdalás még a szigorú büntetésnél is kínosabb. ( — )
60. A felnőttek mindig túl sokat várnak el a fiataloktól. ( — )

B)

1. Amit tanulok mindig igyekszem összefüggésbe hozni azzal, amit más tantárgyban tanulunk.
2. Olvasás közben gyakran megelevenedek előtttem, s szinte látom azt, amiről olvasok.
3. Egyes tantárgyak annyira érdekelnek, hogy az iskola elvégzése után is foglalkozni akarok vele.
4. Ha jól akarok felkészülni, sokmindent szóról szóra kell megtanulnom.
5. Mindent úgy szeretek tanulni, hogy kis részekre osztom, s a részeket külön-külön tanulom meg.
6. Azt hiszem jobban érdekel az, hogy az iskolát sikeresen elvégezzem, mint az, hogy mit tanulunk.
7. Feleléskor nagyon izgulok.
8. Nagyon jól be tudom osztani a tanulásra szánt időmet.
9. Nem tudom beismerni a vereséget, még apró dolgokban sem.
10. Ha valamit el kell végeznem, úgy érzem, csak nagyon jól szabad végeznem a dolgomat.
11. Mindig igyekszem megérteni a dolgokat, még ha először ez nagyon nehéznek látszik is.
12. Szeretek eljátszani a saját gondolataimmal, még ha nem vezetnek is kézzelfogható eredményhez.
13. Egyes iskolai tevékenységek valóban nagyon érdekesek, izgalmasak.
14. Ha olvasok egy könyvet, arra már nem tudok időt fordítani, hogy elgondolkozzam, mi mindenről szólt.
15. A problémák megoldása során szívesebben követem a kipróbált utat, mint az ismeretlen újakat.
16. Elsősorban azért tanulok, hogy majd jó foglalkozást választhassak magának.
17. Nagyon izgulok, mikor a tanárok munkámat értékelik.
18. Az írásbeli feladatok végzésekor nem szoktam kifutni az időből.
19. Nagyon élvezem a többi tanulóval való versengést az iskolában.
20. Úgy érzem, kötelességem, hogy keményen dolgozzam az iskolában.
21. Gyakran teszek fel magamban kérdéseket azzal kapcsolatban, amit olvastam, vagy az órán hallottam.
22. Azt szeretem csinálni, amiben a saját ötleteimet, fantáziámat használhatom.
23. Elsősorban azért tanulok, hogy többet tudjak meg azokból a tantárgyakból, amelyek igazán érdekelnek.
24. Legjobban akkor értem a szakkifejezések jelentését, ha a tankönyv meghatározását idézem fel szóról szóra.
25. Szerintem a problémákat mindig gondosan, logikusan kell elemezni, anélkül, hogy az ösztönös belátásunkra támaszkodnánk.
26. Ha keményen dolgozom, az csak azért van, hogy továbbtanulhassak.
27. Mindig aggódok, hogy lemaradok a munkában.

28. Mindig gondosan megszervezem a munkámat.
29. Nagyon fontos nekem, hogy amikor csak képes vagyok rá, mindent jobban csináljak, mint a többiek.
30. Nem bánom, ha nagyon sokáig kell is dolgoznom, hogy rendesen elvégezhessem a feladataimat.
31. Amit olvasok, azt igyekszem kapcsolatba hozni a saját tapasztalataimmal.
32. Azt szeretem, ha a tanárok sok szemléltető példát, saját tapasztalatot említenek, hogy megértessék velünk a dolgokat.
33. Szabadidőm nagy részét azzal töltöm, hogy olyan érdekes témákkal foglalkozzam, amelyekről tanultunk.
34. Szeretem, ha az írásbeli munkáknál pontosan elmagyarázzák, mit kell csinálnom.
35. Mindig kitartok egy megoldási mód mellett mindaddig, amíg végleg be nem bizonyosodik, hogy nem jó.
36. Ha keményen dolgozom, az csak azért van, hogy a szüleimet ne hagyjam cserben.
37. Valahogy sohasem tudom olyan jól megcsinálni a dolgokat, ahogy szerintem képes lettem volna.
38. Ha rosszul csináltam valamit, mindig megpróbálok rájönni az okára, hogy legközelebb jobban csináljam.
39. Ha valamit nagyon kívánok, nagyon rámenős tudok lenni.
40. Ha valamibe belefogtam, kitartok még ha nagyon nehéznek találom is.
41. Ha csak lehet magam szeretek jegyzeteket készíteni.
42. Azt hiszem, hajlamos vagyok az elhamarkodott következtetésekre.
43. Az iskolában olyan témákkal is találkozom, amelyek csodálatosan érdekesek, izgalmasak.
44. Csak akkor írok le valamit az órán, ha a tanár mondja.
45. Azt szeretem, ha a tanár a témánál marad, s nem tesz kitérőket.
46. Azt hiszem azért járok iskolába, mert nem volt más választási lehetőségem.
47. Mások valahogy mindig jobban tudják csinálni a dolgokat, mint én.
48. Ha a körülmények nem megfelelőek a tanuláshoz, mindig próbálok segíteni rajta.
49. Vizsga, felelés előtt mindig nagyon izgulok, de ettől mindha még jobban tudnék aztán szerepelni.
50. Én mindig komolyan veszem a munkám, bármi legyen is az.
51. Hogy jobban megértsem, amiről tanulok, a mindennapi tapasztalataimmal igyekszem kapcsolatba hozni.
52. Az írásbeli feladatokban mindig az én saját véleményemet igyekszem kifejezni.
53. Sok mindent nagyon szeretek, élvezek az iskolai munkában.
54. Általában csak azt olvasom el, ami kötelező.
55. Ha valamit magyarázok, igyekszem minél több részletre kitérni.

56. Csak akkor dolgozom keményen, ha kénytelen vagyok, mert a tanár kifejezetten megköveteli.
57. Sokszor nem tudok elaludni, mert az iskolai dolgok miatt aggódom.
58. Gondosan megtervezem a tanulási időmet, hogy minél jobban hasznósihassam.
59. Minden játékban azért veszek részt, hogy győzzek, nem csak a szórakozás kedvéért.
60. Ha fáradt vagyok akkor is rendszeren végigcsinálom a feladatomat.

BÉLA KOZÉKI and NOEL J. ENTWISTLE

### THE ANALYSIS OF MOTIVATIONS OF AND ORIENTATIONS TOWARDS STUDYING IN BRITISH AND HUNGARIAN CHILDREN

The present study aimed to reveal relationships in the field of motives and motivational patterns concerning school that are germane to personality development. It also aimed to point out the implications of the similarities and differences in pupils with different cultural background (British and Hungarian) and schooling as well as of different sex. To this end a questionnaire, consisting of twenty subscales and covering the fields of motivation (affective, cognitive and moral) and the various approaches towards studying (meaning-seeking, reproducing and organizing), was constructed. Special attention was paid to establish identical items and subscales in the questionnaires in both languages. The comparative study carried out with this device on 1193 pupils, (579 Hungarian and 614 British schoolgirls and schoolboys) also included the data of their level of achievement at school.

In all groups the structure of factors that emerged was identical; the motivational and orientational components and the types of motivations and orientations that emerged were the same. As an evidence for cross cultural differences, within the factor of „Interest–Dominance”, British pupils seemed to regard interest as a means for efficiency rather than Hungarian pupils who regarded it as a source of excitement. Second, within the factor of „Organized Studying” responses given to „success-orientation” and „personal responsibility for success” were dominant in the British sample, whereas „good relations with the teacher” and the „meeting of his demands” were dominant in the Hungarian sample. Hungarians scored higher on the average in items covering cognitive and moral motives and in those of „meaning-orientation”, while the British scored higher in „identification” and „reproducing orientation” on the average. The latter result corresponds to the fact that British pupils are more aware of pressures coming from adults and the fact that they tend to regard school as a means rather than an end. At the same time this instrumental approach was more characteristics of boys

than of girls, who on the other hand were characterized with a higher level of emotional and moral motivation particularly in the factors of „Sociability” and „Conscientiousness”. Within the British sample boys were significantly more success-oriented than girls, while girls showed a significantly stronger tendency for avoiding failures.